

УДК 94(477.83/.87): 379.85

КЛАПЧУК ВОЛОДИМИР,*доктор історичних наук, завідувач кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника***КОТЕНКО РУСЛАН,***кандидат історичних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника***КУРОРТИ ГАЛИЧИНИ**

Санаторно-курортна справа у Галичині була започаткована ще наприкінці XVI ст., однак до кінця XIX ст. вона не набула масового характеру через низький рівень розвитку сфери послуг, незадовільний стан доріг, низький рівень культури обслуговуючого персоналу. Із часом у місцевостях з мінеральними водами спритні підприємці та лихварі будували водолікарні, невеликі літні будинки санаторного типу й здавали їх за певну плату. Потужного розвитку курортна справа набула в останній чверті XIX - першій третині XX ст. На теренах Галичини в 1930-х рр. існувало понад 20 великих кліматичних і бальнеологічних курортів, які входили до переліку найкращих у Польщі, та ще 30 малих, де оздоровлювалося місцеве населення та мешканці навколишніх населених пунктів.

Ключові слова: курорт; мінеральні води; санаторій; Галичина.

Постановка проблеми. Перші відомості про курорти Галичини відносяться до XVI ст., а найбільший розквіт бальнеологія отримала в міжвоєнний період, коли там щороку відпочивало до 350 тис. осіб. Карпати концентрували на своїх теренах майже половину відпочинкової міграції Польщі, а тому були найважливішим туристичним та оздоровчим регіоном держави. Сезонні виїзди на відпочинки відігравали значну господарську, соціальну й культурологічну роль. Однак після Другої світової війни значна частина курортів Східної Галичини повністю чи частково припинила свою діяльність. Бальнеологічні ресурси краю все ж дозволяють відновити курортну справу на цій території і значно покращити економічну ситуацію держави та місцевого населення. У науковій літературі мало відомостей про рекреаційний потенціал бальнеологічних ресурсів, тому наведена нижче інформація є актуальною та містить елементи наукової новизни.

Авторами поставлено за **мету** цілісно та комплексно охарактеризувати ресурси та галузі, що становлять основу курортництва та бальнеології, проаналізувати динаміку відпочиваючих, цінові пропозиції, санаторно-курортне господарство краю.

Огляд літератури та джерел. Для підготовки матеріалу використано оригінальні статті тогочасної преси, буклети, проспекти, путівники, наукові та науково-популярні публікації дослідників краю і рекреантів.

Найбільше інформації щодо розвитку рекреаційного господарства Галичини нами почерпнуто з праць очевидців тих подій - польських учених, природолюбів та організаторів туристичної діяльності. Насамперед, це стосується десятків статей та монографій С. Лещицького [9-14], Г. Міановського [16-17] та М. Орловича [22-24]. У радянський період та за незалежності України питанням якісної характеристики бальнеологічних ресурсів було присвячено мало уваги.

Виклад основного матеріалу. На особливу увагу заслуговував оздоровчий і туристичний промисли, оскільки вони вивільняли нішу в зайнятості населення, створювали нові робочі місця. Курортники витрачали значні кошти за додаткові послуги, що було основним джерелом доходів місцевого населення та підставою для розвитку туристичної галузі [19]. Загалом рекреаційний потенціал мав велике значення для загального господарського життя Карпат [9; 13, с. 49-96].

У міжвоєнній Польщі введено в дію ряд законодавчих і підзаконних актів, що регулювали відносини в курортно-рекреаційній галузі [6, с. 16-17, 32].

Особливої уваги заслуговували мінеральні джерела (понад 500). Лише на території Станіславівського воєводства їх було розвідано 176, однак лише 44 з них експлуатувалися [27, с. 24-28].

На бальнеологічних ресурсах у 1930-х рр. у Польщі діяло 95 оздоровниць (6 державних, 15 громадських, 6 комерційних, 23 малих приватних, 7 кліматичних громадських курортів, а також 38 купальних і кліматичних комерційних станцій), із яких 65 (71 %) - у Галичині [14]. Це ще сильніше підкреслювало значення оздоровчо-туристичних об'єктів в економіці регіону. Там знаходилися 12 курортів державного значення різних форм власності та 3 кліматичні станції державного значення, а також 21 малий приватний курорт і 24 кліматичні комерційні станції. Загалом у міжвоєнній Польщі зареєстровано 956 відпочинкових місцевостей, із яких 477 (49,9 %) у Галичині [16]. З економічної точки зору вони поділялися на дві групи: 1) місцевості, у яких туристично-оздоровча галузь становила основну статтю доходу (оздоровниці й великі дачі); 2) місцевості, у яких обслуговування рекреантів становило лише побічний заробіток населення (малі курорти). Переважна частина дач і курортів були технічно відсталіми. Незважаючи на те, що в міжвоєнний період здійснено масштабні інвестиції, не всі водолікувальниці їх успішно запровадили та адаптували до місцевих умов і завдань. Вкладений капітал поступово приносив користь, тому певні намагання у плані повернення відпочиваючих повинні були робити самі водолікувальні заклади. Для успішного розвитку оздоровниць та усунення недоліків у технічному за-

безпеченні необхідним було надання державних довгострокових низьковідсоткових кредитів, чим і стала відати Спілка польських оздоровниць [28, с. 75-78].

Відпочинкові місцевості були об'єднані в трьох спілках: Спілці літницьких повітів і ґмін Краківського воєводства, Міжкомунальній спілці дач і оздоровниць Станиславівського воєводства "Карпати Східні", Спілці туристичного літництва "Бецади" повітів і ґмін Львівського воєводства, які здійснювали пропагандистську, інформаційну та освітню діяльність, технічне забезпечення та інших справ у напрямках, пов'язаних з розвитком туризму [7].

Із загальною кількістю відпочиваючих у Польщі 54,4 % (338 тис. осіб) припадало на Галичину. Курортники відвідували 555 населених пунктів краю, розкиданих по 38 повітах. Кількість відпочиваючих розподілялася нерівномірно. Найбільш відвідуваними були повіти: Новий Тарг, Цішин, Живець, Дрогобич, Стрий, Надвірна, де щорічне число приїжджих було понад 15 тис. осіб, або 5 % від загальної кількості. Новотарзький повіт концентрував щороку понад 95 тис. осіб (28 %), а разом із судетським - 146 тис. осіб (43 %).

Динаміка відвідування залежала від характеру місцевості: на курорти припадало 151 тис. курортників, на кліматичні станції - 116 тис., на дачі - 91 тис. осіб. 57 курортів концентрували 38,7 % всієї кількості відпочивальників; 24 кліматичні станції - 54,5 %; 477 дач - менше 27 %. Ця статистика доводить велике господарське значення оздоровниць, які разом концентрували $\frac{3}{4}$ всієї чисельності відвідувачів.

В окремих воєводствах відсоток курортників і туристів був неоднаковим. У Станиславівському воєводстві туристи становили 41 %, в інших воєводствах - доходили до 50 %. Унаслідок цього вплив капіталу розподілявся також нерівномірно. У Сілезькому воєводстві відпочиваючі концентрувалися головним чином на кліматичних станціях (57 %). Крім того, два курорти збирали більше приїжджих, ніж 17 дач. У Краківському - чисельність розподілялася рівномірно серед курортів, кліматичних станцій і дач. У Львівському - головним чином відвідувалися курорти, натомість у Станиславівському, як згадано вище, більшу роль відігравали дачі та кліматичні станції.

Зі збільшенням кількості відпочиваючих відбувався й вплив капіталу, із якого 42 % - від місцевого населення, 58 % - від приїжджих з інших частин Польщі. Головний вплив відпочиваючих - із центральних, західних і південних воєводств Польщі; найзаможніші рекреанти - з Варшави, Шлезька, Лодзя, Кракова, Познані і Кельця.

Ураховуючи середні витрати одного курортника (100-500 зол.), можна припустити, що середньорічна сума доходів становила близько 66 млн зол., із яких на окремому воєводстві припадало (тис. зол.): Сілезьке - 4695; Краківське - 42767; Львівське - 10199; Станиславівське - 8575. З цієї суми від оздоровниць отримано біля 80 %, на будинки відпочинку (дачі) випадало лише 20 %. Якщо ж урахувати, що в оздоровницях $\frac{1}{4}$ загальних доходів становили продукти харчування, вироблені місцевим населенням, то можна стверджувати, що через оздоровниці на село щороку надходило близько 14 млн зол. До сільських дач надходило майже стільки ж, тому можна вважати, що побічний заробіток сільського населення на терені Карпат становив близько 27 млн зол. [12, с. 551-555].

Таким чином, ураховуючи, що на теренах краю було близько 150 тис. господарств, можна підрахувати, що

середній дохід від приїжджих на одного господаря становив біля 180 зол. Для порівняння: дохід всіх чотирьох воєводств від реалізації сільськогосподарської продукції складав понад 320 млн зол. Зіставлення поданих вище даних підтверджує неабияке економічне значення рекреації.

З економічної точки зору рекреація та туризм заслужували на дбайливу опіку як із боку державної влади, господарського й територіального самоврядування, так і громадськості. У цій галузі господарського життя громадська ініціатива обігнала управління й державну опіку. Уже 1912 р. відбулася перша конференція у справі розвитку Закопаного і Підтатра, наступні мали місце в 1919 і 1929 рр. [11; 22]. Народи з розвитку Східних Карпат відбулися в 1931 р. [24]. Від 1933 р. Відділ туризму Міністерства комунікації Польщі розпочав скликання конференцій, присвячених туристичній економіці (Варшава, 1933; Яремче, 1934; Вісла, 1935; Криниця, 1936) [22; 23]. Від 1936 р. подібні акції проводила Спілка гірських земель (Сянок, 1936; Вісла, 1937; Новий Сонч, 1938). Літницьковим справам присвячено конференції в Яремчі (1934), Віслі (1937) і Новому Сончі (1938) [12, с. 551-555; 16; 20; 21, с. 89-94; 22].

Нижче наведемо коротку характеристику ресурсів та діяльності значних курортів Галичини.

Найбільшим лікувальним центром Гуцульщини був **Буркут** (Косівський повіт). Він фактично започаткував водолікарні та стаціонарне лікування. Історія цього оздоровчого центру бере свій початок ще в XVII ст. У 1848 р. тут побудовано декілька будиночків із річною оплатою кімнат. За пляшку води платили 1 крейцер, за одну купіль - 6. У 1849 р. австрійська влада зруйнували п'ять будинків з метою запобігання переходу в угорських повстанців [1].

У 1861-1862 рр. побудовано мисливський будинок із 4 кімнат. Оренда житла за сезон (два місяці) складала 30 гульденів. 1862 р. почалися роботи з упорядкування мінерального джерела, 1875 р. побудували водогін. Через рік здравниця перейшла в державне підпорядкування. 1884 р. встановлено котли для підігріву води, 1889 р. - бювет. Курорт складався з восьми готельних кімнат та їдальні. 1897 р. побудовано льодовий майданчик, розважальний корпус.

У літній період тут постійно відпочивало не менше 30 осіб; за рік продавали мінеральної води на декілька тисяч гульденів. Однак кошти на утримання закладу перевищували доходи й уряд передав водолікарню в оренду. У 1905-1906 рр. санаторієм зацікавився відділ Польського Товариства Татранського, за ініціативи якого в 1910-1914 рр. проводилося вивчення хімічних властивостей буркутської води проф. Краківського університету М. Сеньковським. Установлено, що та вода мала більший уміст заліза та магнію, ніж вода на курорті Криниця. З Ворохти побудовано возову дорогу. Однак з початком Першої світової війни санаторій занепав. Після воєнних дій залишився лише 1 павільйон. Дорога була знищена і доступ до Буркута був знову затруднений [1, с. 154].

Помешкання можна було замовити у відділі охорони здоров'я: вартість покою за добу складала 1,5-4 кор.; на тиждень упорядкований покій з постільлю на 2 особи коштував 10-17,5 кор. Щорічно на курорті лікувалося до 400 осіб. Діяв ресторан, де обід коштував 4, вечеря - 4,5 кор.

Мінеральна вода - вуглекисла зі значним вмістом заліза (5,5 мг/дм³) вживалася для ванн і питного лікування. Ціна купелі варіювала в межах 3-12 кор. Для пиття вживалася бутильована вода (0,58 кор. за 0,75 л)

і вода безпосередньо з джерела, вартість якої входила в оплату проживання. На курорті лікували анемію, кишково-шлунковий тракт, нервові хвороби. Сезон тривав з 1 червня до кінця вересня та з 1 листопада до кінця березня [18, с. 36-39].

Івоніч - курорт у Кросненському повіті [18, с. 52-57]. Мінеральні води відомі ще з XVII ст. Базувався на лікувальному закладі графів Залуцьких та 4 джерела, що містили в лікувальних концентраціях йод і бром.

На курорті було біля 1000 покоїв різного комфорту; крім цього, можна було орендувати кілька приватних пансіонатів. Заклад мав 26 корпусів (600 номерів), де вартість перебування становила 0,8-6 кор. на добу. Для послуг відпочиваючих діяли мінеральні ванни, води для пиття, інгаляційні системи, ортопедичний заклад. Мінеральну воду, окрім пиття на місці, бутілювали (до 30 тис. пляшок на рік). Крім цього, заклад випускав лікувальні солі (10 т) та луг (200 л). Лікування хворих (хвороби опорно-рухового апарату, шкіри, ЛОР-органів) здійснювали 7 докторів медицини. Сезон тривав з 1 травня до кінця вересня.

Криниця (Криниця-Здрой) - оздоровчо-купелевий курорт і водолікувальниця державної власності в Новосудетському повіті [18, с. 81-93]. Джерела - вуглекислі карбонатно-залізисті, вуглекислі натрієво-магнієво-залізисті. Мінеральні купелі здійснювалися в спеціальному приміщенні з 84 лазень і 93 ванн; газовані - у державній лазні; грязьові - у 27 кабінетах окремого приміщення. Мінеральні та грязьові ванни поділялися на три класи. Для лікування відпочиваючих були лазні для купелей, водолікувальний заклад, фізіологічні та інгаляційні кабінети, зал лікувальної гімнастики, стежки для кліматотерапії тощо.

20 лікарів лікували анемію, нервові й серцево-судинні хвороби, окремі хвороби шлунка, ревматизм, безпліддя. Для послуг хворих і відпочиваючих на курорті було близько 3 тис. покоїв у державних оздоровницях та приватних віллах вартістю 60-300 корон за 6-тижневий сезон. Харчування здійснювалося як в оздоровницях, пансіонатах і віллах, так і в громадських ресторанах. Щорічно лікувалося до 12 тис. осіб, які використовували до 100 тис. мінеральних і 25 тис. грязьових купелей. Курорт випускав на продаж більше 10 тис. пляшок мінеральної води.

Любінь Великий - курорт у Городоцькому повіті. Про лікувальні мінеральні сірководневі джерела було відомо ще в XVI ст., наприкінці якого поблизу одного з джерел споруджено водолікарню. Однак, у 1624 р. татарські орди повністю зруйнували всі будівлі. Тривалий час лише місцеве населення використовувало мінеральні води для лікування. Тільки наприкінці XVII ст. збудовано нові будинки, а ще через 100 років курорт став широко відомим, сюди на лікування почали приїжджати хворі з інших міст. Популярність курорту дедалі зростала. Про цілющі властивості мінеральних вод писали в пресі. Наприкінці XVIII ст. для лікування застосовували не тільки мінеральну воду, а й торфові грязі. Збудовано водогрязелікарню, пансіонати й ресторани [2, с. 225].

Найбільший розвиток розпочався після 1902 р., коли через містечко пролягла залізниця. Кількість відвідувачів на початку XX ст. зросла до 4 тис. осіб на рік [18, с. 98-105]. До цього спричинилося й відкриття водолікувальниці. Основу санаторного лікування складало 5 джерел мінеральної води, яка вживалася для пиття і ванн. Любінські мінеральні води мали найбільший вміст сірки зі всіх джерел Галичини; значними були й поклади залізистих грязей. Дебіт води становив 430 т

на добу. До складу води входили сульфати калію, натрію, амонію, кальцію, магнію, кремнію; хлорид натрію, карбонат заліза, азот, сірководень, фосфат кальцію тощо. Уміст сірки у Любіні Великому (1,1173 %) був найбільшим зі всіх мінеральних вод курортів Європи: Мегадія - 0,93; Нойдорф - 0,9; Свошовіце - 0,45; Аквигран - 0,38; Тренчин - 0,2; Баден - 0,11.

Любінські води вживалися переважно для купелей; лише окремі хворі вживали їх внутрішньо. 1 кг лікувальних грязей містив 50 г мікроелементів і сполук. Мінеральними водами лікували ревматизм, опорно-руховий апарат, нервові та шкірні захворювання.

Проживати на курорті можна було в корпусах лікувального закладу, а також у приватних помешканнях. Як і на всіх галицьких курортах, у Любіні найдорожчим був II сезон, коли ціни зростали на 20-30 %. Загалом, I сезон тривав з 10 травня до 20 червня; II - з 21 червня до 20 серпня; III - з 21 серпня до кінця вересня. Курортний збір становив 8 кор. Харчування забезпечували ресторани лікувального закладу, "У Кволікової" та єврейський.

Моршин - бальнеологічний курорт у Стрийському повіті [18, с. 119-121], що розвивався на базі сірчаніх і хлоридно-натрієвих мінеральних вод і лікувальних грязей. Там лікували серцево-судинні, нервові, гінекологічні, ревматичні та ін. захворювання.

У XVI ст. на околицях Моршина було виявлено великі запаси солі, які понад три століття використовували для лікування хворих. 1877 р., після того як через Моршин проклали залізницю, її власник Боніфацій Штіллер вмістив у газеті оголошення про те, що в Моршині відкривається кліматичний курорт для лікування хворих на туберкульоз легень. Запрошені підприємцем лікарі В. П'ясецький і С. Дзіковський організували водолікування, відкривши сучасну, за тогочасними мірками, лікарню, яка стала приносили господарям значні прибутки.

1879 р. очищено й упорядковано два шахтових колодязі, названі іменами власників курорту - Б. Штіллера та його дружини: "Боніфацій" і "Магдалина". Того ж року виявлено ще одне джерело, яке давало слабомінералізовану воду. Одночасно знайдено торфову грязь. Моршинська вода за вмістом мінеральних речовин перевершувала всі відомі бальнеологічні курорти світу. Моршинська сіль мала всі типові складові карлсбадської лікувальної солі [18, с. 119-121].

З 1880 р. мінеральну воду почали використовувати для ванн, а торфову грязь - для ванн та аплікацій. 1880-1881 рр. зроблено перші спроби використовувати воду джерела "Боніфацій" для питного лікування, а 1883 р. воду цього джерела стали продавати в пляшках. Пізніше розпочалося лікування пацієнтів із захворюваннями органів травлення [2, с. 243].

У міжвоєнний період проживання хворих (щорічно до 700 осіб) здійснювалося в оздоровниці та приватних помешканнях (3-4 кор. за добу).

Ще з XVI ст. було відомо і про природні лікувальні фактори курорту **Немурів**; уже тоді місцеве населення використовувало мінеральну воду з лікувальною метою. Однак лише на початку XIX ст. на місці кількох мінеральних джерел підприємці збудували примітивну водолікарню і невеликий готель. Для лікування застосовували воду, не знаючи ні її хімічного складу, ні цілющих властивостей. Перші аналізи мінеральної води Немирівських джерел проведено в 1834 р., але курорт став відомим лише в 1912 р. 1926 р. обласногороджено 3 мінеральні джерела та проведено їх хімічний аналіз [18, с. 125-128]. Одночасно збудовано декілька вілл, 1907 р.

- купелевий заклад на 21 ванну I-III класів; 1908 р. - сучасну на той час віллу "Девайтис" на 30 покоїв. Проживання було можливим і в 10 віллах (1-3 кор. за добу). Щосезону відпочивало до 700 осіб.

Після 1912 р. різко зросла кількість ванн, які відповідали найновішим вимогам того часу. Функціонували герметична нагрівальня сірчаної води, водолікувальниця, пристрої для сонячних ванн та купання, кабінки з гарячим повітрям і парою з сірчаної води, електролікування, масажі тощо. Купелі коштували: I класу - 2,0 кор., II класу - 1,2 та III класу - 0,8 кор.; у головному II сезоні (1 липня - 1 вересня) вартість дещо зростала, відповідно, 2,0, 1,5 та 1,0 кор.

Лікувальна дія мінеральних вод сприяла лікуванню ревматизму, артрити, шкірних, нервових і гінекологічних захворювань. Лікарські послуги надавав д-р медицини Б. Павлюк. Слід зазначити, що в Немирові, як ніде інде, не справлявся курортний збір.

Перша світова війна припинила розвиток курорту. У 1926 р. розпочалося будівництво приватних дач і пансіонатів. Лікування проводили приватні лікарі, і воно було недоступним для широких верств населення [2, с. 253].

Датою офіційного заснування бальнеологічного курорту у **Трускавці** вважається 1827 р., коли там споруджено приміщення на 8 ванн. Лікувальні властивості трускавецьких вод уперше описав королівський лікар В. Вічко в 1878 р. Перші серйозні роботи проведено німецькими вченими Н. Фіхтелем і Б. Хаке. Кількість приїжджаючих на лікування швидко зростала. З'явилися перші наукові статті про цілющий вплив місцевих вод на організм людини, будувалися пансіонати, 1843 р. побудовано першу грязелікарню. Гонитва за наживою змушувала приватних підприємців вести подальші пошуки мінеральних вод. 1833 р. відкрито соляно-гірке джерело "Марія", дещо пізніше - "Нафтуса", "Софія" та ін. До того часу відносяться описи курорту та його вод, зроблені хіміком і аптекарем Т. Торосевичем, письмові повідомлення лікарів Мачека (1836), Коха (1842) та Унгера (1843 р.) [2, с. 347].

На початку 1870-х рр. курорт передано в оренду акціонерному товариству, а потім продано приватним особам. 1892 р. збудовано приміщення для інгаляцій, чим Трускавець став на рівень таких курортів європейського значення, як Рихенгаль і Вісбаден. Будувалися готелі, вілли, пансіонати. Зростала інфраструктура, побудовано нову водолікарню, прокладено окружну дорогу. З 1911 р. курорт перебував у віданні комерційного акціонерного товариства (гол. - Раймонд Ярош), яке починає його європеїзацію. Першим кроком була електрифікація Трускавця. Ще 1909 р. побудовано залізницю, 1912 р. - вокзал. У 1913 р. за великі успіхи, досягнуті в розвитку курорту, Трускавець був нагороджений Великою золотою медаллю.

У довоєнний період для послуг хворих і відпочиваючих було понад 1500 покоїв, насамперед у бальнеологічному закладі, десятках вілл і приватних садиб, де ціни за проживання коливалися в межах 1-7 кор. за добу. Курортний збір становив 12 кор. з особи. Власне лікувальний заклад займав 3 окремі споруди зі 120 кабінками для прийому мінеральних і грязьових ванн трьох класів [18, с. 207-213].

Послуги харчування здійснювали 2 лікарняні ресторани, кондитерська, пекарня, їдальні 2 пансіонатів, декілька єврейських ресторанів, продуктові крамниці, бойня та цех із виробництва м'ясних та ковбасних виробів.

На курорті практикували 6 докторів медицини та дія-

ла філія аптеки Е. Сафріна з Дрогобича. Лікуванню підлягали: анемія, кишково-шлунковий тракт, ревматизм, легеневі хвороби, астма, хвороби серцево-судинної системи, нирок, геморої, невралгія, ішіас, гінекологічні хвороби.

Під час Першої світової війни курортне будівництво не велось. З 1921 до 1939 р. збудовано бальнеолікарню, бювети і павільйони мінеральних джерел, приватні готелі та пансіонати. Через брак лікарів курорт працював лише влітку, а з 1935 р. - цілорічно. Якщо в 1923 р. було 6080 відпочиваючих, то в 1927 році їх кількість зросла удвічі, а до 1933 р. - до 17 тис. осіб. Це вимагало нового будівництва. Одним із шедеврів Трускавця стала побудована в 1928 р., вілла "Гопляна", яка була виконана в традиційному закопанському стилі, що був на той час дуже популярним у Польщі. У цій дивовижній будівлі Яроші приймали в 1930-х рр. посла США в Польщі, президентів Туреччини та Естонії, багатьох інших почесних гостей. Після смерті Раймонда Яроша курортом керував його син Роман до вересня 1939 р. [2, с. 348].

Цілющі мінеральні води і грязі курорту **Черче** відомі з XIX ст. Спочатку їх використовували ченці для "чудесних" зцілень. Пізніше сюди почали прибувати хворі з усієї Австро-Угорщини. Організованого лікування в ті часи не було. Воду застосовували емпірично. До офіційного відкриття (1928 р.) курорт не був упорядкований через брак коштів у його засновників - членів сільської общини, які після одержання 1929 р. банківської позики організували акціонерне товариство "Мінеральне джерело Черче". Із того часу курорт почали упорядковувати. Оздоровниця працювала сезонно з травня до жовтня [2, с. 384].

Щавниця - кліматичний і бальнеологічний курорт у повіті Новий Тарг [18, с. 185-192]. Проживання здійснювалося в 3 готелях ("Марта", "Польський", "Палац"), понад 100 віллах і приватних будинках, що загалом мали близько 1000 покоїв. Ціни становили 1,2-8,0 кор. за добу (+ постіль - 0,3 кор.). У пансіонатах добова ціна складала 5-10 кор. Послуги харчування надавали численні ресторани (у т. ч. з єврейською кухнею), де на повний пансіон діяли знижки до 30 %.

Лікування та оздоровлення здійснювалося мінеральними водами (з умістом радіоактивних елементів) 7 вуглекислих джерел у вигляді пиття та інгаляцій.

Окрім корисних мікроелементів, у водах були й шкідливі домішки, насамперед вуглекислий бор, солі рубідію, марганцю, цезію та ін. Води джерел "Стефан" і "Шимон" містили сліди сірководню. Найцілющою була вода з джерела "Магдалена", яка містила близько 5 г/л хлориду натрію та 7,2 г/л карбонату натрію. За показниками хлоридів окремих елементів джерело "Ванда" переважало такі всесвітньо відомі курорти, як "Гомбург", "Кіссінжер-Ракоші", "Кроненквелле", "Вільгельмсквелле" та ін. На курорті практикували 11 докторів медицини; діяли інгаляційний і солянковий заклади, водолікувальниця, аптека.

Курорт Щавниця заслуговує на окрему увагу щодо свого розташування у долині р. Дунаєць, де розташовані комфортні вілли й пансіонати, ціни за проживання з повним пансіоном в яких складала 10 кор. за добу; під час I та III сезонів існувала 10-відсоткова знижка. Курорт щорічно відвідували близько 30 тис. осіб. Майже 2/3 відвідувачів було з Галичини; п'яту частину становили гості з підросійської Польщі; на гостей з-поза меж Австро-Угорщини припадало лише 0,64 %. Незначний процент складала й відвідувачі з інших регіонів монархії.

На курорті лікували захворювання носа, горла, трахеї, шлунка, підшлункової залози, жовчокам'яну хворобу, хвороби нирок і сечовивідних шляхів, анемію, неврастенію, окремі хвороби серця та нервової системи.

Курортна плата складала: з дорослих за перебування понад 3 дні - 12 кор.; із дітей віком 10-14 років - 8 кор. Від курортного збору звільнялися практикуючі вільнонаймані лікарі з членами родин; військовослужбовці (до звання капітан); учителі державних шкіл, що мали страховку; діти до 10 років; малозабезпечені громадяни, що мали відповідне свідоцтво (лише у I та III сезони).

Упродовж XIX ст. чисельність населення в околицях **Яремчі** значно зросла, що було викликано кількома обставинами - чудові гірські краєвиди, водоспади, скелі, досить родючі (як для гір) ділянки землі тощо. Саме це та будівництво в 1893-1894 рр. залізниці сприяли розвитку курортництва. У 1894-1907 рр. в Яремчі побудували 70 вілл [4, с. 56-57]. Щорічно відпочивало до 1500 осіб, що принесло власникам вілл до 200 тис. корон (окупність - 3-5 років) [30, арк. 17]. До кінця липня 1912 р. в Яремчі відпочивало 2403 осіб, у Делятині - 551. У 1923-1926 рр. у Дорі відпочивало 7700 осіб, у Яремчі - 12327, Ямній - 3900, Микуличинах - 6150, Татарові - 3350 та у Ворохті - 4140 осіб. Кількість рекреантів щороку збільшувалася. У 1934 р. у 110 пансіонатах, які були в яремчанській околиці, відпочивало 18 тис. осіб. Це принесло власникам 837 266 зол. У двох купелевих закладах Делятина працювало 10 медичних працівників, що здійснили біля 20 тис. процедур [30, арк. 17-18]. Кожен пансіонат мав чудову рекламу, яка привертала увагу відпочиваючих [5, с. 5; 25, с. 64-66]. У Ворохті та Яремчі в 1934-1936 рр. згадувалися кліматичні комісії, що мали щорічно понад 50 тис. зол. доходів [26, с. 38].

Висновки

Таким чином, курортництво в Галичині набуло широкого розмаху у міжвоєнний період. Завдяки приватним підприємцям, громадським організаціям та владі всіх рівнів у Галичині було побудовано розвинуту туристичну та оздоровчу інфраструктуру, яка мала набагато більші масштаби, ніж на сучасному етапі становлення України та Польщі. В узагальненому вигляді можна стверджувати:

1. 3 95 оздоровниць Польщі 65 діяли в Галичині: 2 курорти державного значення (Криниця, Буркут); 8 приватних курортів (Рабка, Свошовиці, Щавниця, Жегістів, Івоніч, Риманів, Трускавець, Моршин); 4 комерційних курорти (Висова, Кросценко, Мушина, Північна); 3 кліматичні станції (Яремче, Закопане, Ворохта); 21 малий приватний курорт, 24 кліматичні комерційні станції. У 1930-х рр. у Галичині функціонувало 280 курортів, у т. ч. у воєводствах: Краківському - 143; Станіславівському - 90; Львівському - 42; Тернопільському - 5.

2. У Польщі в міжвоєнний період було зареєстровано 956 відпочинкових місцевостей, із яких у карпатському регіоні - 477 або 49,9 %. Разом оздоровниць і дач у Галичині було 555 або 51,8 % їх загальної кількості в Польщі. На них відпочивало щорічно близько 350 тис. осіб - 54,4 % загальної кількості відпочиваючих у Польщі.

3. У Галичині діяло 2/3 всіх гірських закладів Польщі, які приймали понад 40 % відпочивальників держави. Край, володіючи 16 санаторіями (11,6 %) мав 39 % загальнодержавного ліжкового фонду.

4. На теренах Польських Карпат у досліджуваний період було виявлено 508 мінеральних джерел, 44 з яких експлуатувалися.

5. Щорічний дохід із рекреаційної діяльності та побічних заробітків на туризмі складав біля 66 млн зол.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клапчук В. М. Туризм і курортне господарство Галичини : [монографія] / В. М. Клапчук. - Івано-Франківськ : Фоліант, 2012. - 224 с.
2. Курорты: Энциклопедический словарь / [гл. ред. Е. И. Чазов]. - М. : Советская энциклопедия, 1983. - 591 с.
3. Chortibik T. Ruch uzdrawiskowo-letniskowy w województwie krakowskim / T. Chortibik // Komunikaty Studium Turyzmu. - Kraków, 1938. - № 6. - 11 s.
4. Gąsiorowski H. Przewodnik po Beskidach Wschodnich / H. Gąsiorowski. - Lwów-Warszawa, 1933. - Tom I. - Cz. 1. Bieszczady. - 287 s.
5. Gazeta Lwowska. - 1907. - 6 sierpnia. - S. 5.
6. Informator o kategorjach i cenach (patentów) świadectw przemysłowych wedle nowej ustawy dla każdego przedsiębiorstwa we wszystkich miejscowościach / [zestawili K. Wątorski i E. Lityński]. - Warszawa; Lwów : Nakładem Spółki wydawniczej, 1926. - 40 s.
7. Instrukcja dla samorządowych komisji letniskowo-turystycznych. - Warszawa : Wyd. Związku Powiatów R. P., 1936. - 48 s.
8. Kawecka J. Badania nad frekwencją kuracjuszy w uzdrowiskach wsehodnio-karpaccich / J. Kawecka // Biuletyn Komisji Studiów Ligi Popierania Turystyki / Prace Studium Turyzmu. - Kraków, 1937. - № 2. - Tom I. - S. 97-136.
9. Korczyński L. Przyrodzone źródła sił i zdrowia ziemi krakowskiej / L. Korczyński. - Kraków : Wyd. Pol. Tow. Balneologicznego, 1931. - 208 s.
10. Krótki przewodnik po Huculszczyźnie. - Warszawa, 1933. - S. 56-57.
11. Lenartowicz S. Sprawy Tatr: rozwój Podhala i Zakopanego / S. Lenartowicz, M. Orłowicz. - Warszawa : Wyd. Min. Robót Publ., 1930. - 382 s.
12. Leszczycki S. Karpaty jako region letniskowy. Samorząd / S. Leszczycki. - Warszawa, 1937. - R. XIX. - № 56. - S. 551-555.
13. Leszczycki S. Podhale jako region uzdrawiskowy / S. Leszczycki // Biuletyn Komisji Studiów Ligi Popierania Turystyki. - Kraków, 1937. - Tom I. - S. 49-96.
14. Leszczycki S. Ruch uzdrawiskowo letniskowej w Polsce / S. Leszczycki // Komunikaty Studium Turyzmu. - Kraków, 1938. - № 8. - 23 s.
15. Leszczycki S. Współczesne zagadnienia turystyki / S. Leszczycki // Komunikaty Studium Turyzmu. - Kraków, 1937. - Z. 3. - 6 s.
16. Leszczycki S. Wytyczne gospodarki uzdrawiskowej letniskowej w Karpatach / S. Leszczycki // Komunikaty Studium Turyzmu. - Kraków, 1938. - Z. 12. - 29 s.
17. Leszczycki S. Znaczenie gospodarcze ruchu uzdrawiskowo-turystycznego na Śląsku / S. Leszczycki. - Katowice : Wyd. Instytutu śląskiego, 1937. - 81 s.
18. Lewicki S. Przewodnik po zdrojowiskach i miejscowościach klimatycznych Galicyi / S. Lewicki, M. Orłowicz, T. Praschil. - Lwów : Kraj. Zw. Zdrojowisk i Uzdrowisk, 1912. - 303 s.
19. Mianowski H. Znaczenie gospodarcze ruchu turystyczno-uzdrawiskowego w Polsce / H. Mianowski. - Kraków : Wyd. Izby Przem. Handl., 1934. - Wyd. II. - 78 s.
20. Mianowski H. Potrzeby ruchu uzdrawiskowo-letniskowego w Zachodnich Karpatach Polskich / H. Mianowski, S. Leszczycki. - Kraków, 1954. - 12 s.
21. Mileski W. Elementy planowej gospodarki turystycznej w Karpatach / W. Mileski // Turyzm Polski. - Kraków, 1938. - R. I. - № 6. - S. 89-94.
22. Orłowicz M. Rozwój turystyki, uzdrawisk i letnisk w Karpatach Polskich : protokół i uchwały Zjazdu odbytego na zaproszenie Ministerstwa Komunikacji w Jaremczu w dniu 8 i 9 czerwca

1934 roku / M. Orłowicz. - Warszawa : Ministerstwo Komunikacji, 1935. - 68 s.

23. Orłowicz M. Turystyka w Karpatach Polskich / M. Orłowicz. - Warszawa : Wyd. Min. Komunikacji, 1955. - 320 s.

24. Orłowicz M. Ankieta w sprawie Karpat Wschodnich / M. Orłowicz, S. Lenartowicz. - Warszawa : Wyd. Min. Robót Publ., 1952. - № 7. - S. 24-28.

25. Sprawozdanie o stanie zdrowotnym Rzeceypospolitej Polskiej. - 1926. - S. 64-66.

26. Sprawozdanie wojewody stanislawowskiego za rok 1935/1936. - S. 38-116.

27. Szostak E. Klucz znaków dla szczegółowych map turystycznych / E. Szostak, T. Wilgat // Komunikaty Studium Turyzmu. - Kraków, 1958. - № 7. - S. 24-28.

28. Wiśniewski S. Potrzeby inwestycyjne polskich uzdrowisk

/ S. Wiśniewski // Turyzm Polski. - Kraków, 1958. - R. 1. - № 5. - S. 75-78.

29. Woyciechowski K. Województwo lwowskie jako teren letniskowy / K. Woyciechowski // Samorząd. - Warszawa, 1958. - R. XX. - № 2. - S. 26-28.

30. ІФОДА, ф. 58 "Циркуляри Міністерства фінансів і Станіславівської фінансової палати, зведення фінансових управлінь про стан промисловості і сільського господарства, акти перевірки роботи фінансових управлінь, листування з фінансовими управліннями про обкладання податками і списання недоїмок по податках. Бюджети. Відомості на видачу зарплати, 1913-1939", оп. 1, од. зб. 81 "Протокол виробничої наради начальників фінансових управлінь Станіславівського воеводства, яке відбулося 24-25 березня 1935 р., 1936", 210 арк.

Клапчук Владимир,

доктор исторических наук, заведующий кафедрой гостинично-ресторанного и курортного дела, Прикарпатский национальный университет имени Василя Стефаныка

Котенко Руслан,

кандидат исторических наук, доцент кафедры гостинично-ресторанного и курортного дела, Прикарпатский национальный университет имени Василя Стефаныка

КУРОРТЫ ГАЛИЧИНЫ

Санаторно-курортное дело в Галичине было начато еще в конце XVI века, однако к концу XIX века оно не приобрело массового характера из-за низкого уровня развития сферы услуг, неудовлетворительного состояния дорог, низкого уровня культуры обслуживающего персонала. Со временем в местностях с минеральными водами умелые предприниматели строили водолечебницы, небольшие летние домики санаторного типа и сдавали их за отдельную плату. Мощное развитие курортного дела началось в последней четверти XIX - первой трети XX века. В Галичине в 1930-х годах существовало более 20 больших климатических и бальнеологических курортов, которые входили в число наилучших в Польше, и еще более 30 малых, где поправляло здоровье местное население и жители близлежащих населенных пунктов.

Ключевые слова: курорт; минеральные воды; санаторий; Галичина.

Klapchuk Volodymyr,

Doctor of Historical Sciences, Head of Department of Hotel, Restaurant and Resort Business, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Kotenko Ruslan,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of Department of Hotel, Restaurant and Resort Business, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

HEALTH RESORT OF GALICIA

Treatment at health resorts in Galicia began in the late XVIth century, but till the end of the XIXth century it did not become popular due to a low service level, a bad road condition and a poor culture of maintenance staff. With the lapse of time smart businessmen and moneylenders built in the areas with mineral water spa health resorts, small summer houses of sanatorium type and rented them for a fee. On the territory of the mountainous part of Galicia more than 500 mineral springs were found, including 176 in Stanislawiv Voivodeship, 151 - in Lviv Voivodeship and 139 - in Kraków Voivodeship; much less mineral springs were in Ternopil Voivodeship and Silesian Voivodeship. A strong development of the hospitality industry began in the last quarter of the XIXth - the first third of the XXth century. In the 1930s there were 95 health resorts in Galicia, 10 climatic health resorts and spa health resorts were included in the list of the best ones in Poland. There were health resorts of national importance: 2 health resorts - Krynycia and Burkut; 8 private health resorts - Rabka, Svoshovytsi, Schavvnytsia, Zhehistiv, Ivonich, Rymaniv, Truskavets, Morshyn; 4 commercial health resorts - Krostenko, Mushyna, Pivnichna, Vysova; 3 climatic stations - Yaremche, Zakopane, Vorokhta; 21 small private health resorts and 24 climatic commercial stations. The affairs of health resort industry were managed by the Union of Polish health resorts. Recreation areas were united into three unions: the Union of summer resort counties and the gmina of Kraków Voivodeship, Intercommunal Union of county cottages and health resorts of Stanislawiv Voivodeship "The Eastern Carpathians", the Union of summer tourism counties "Bieszczady" and the gmina of Lviv Voivodeship. Every year about 350 thousand people were treated and over 1 million people were on holiday on the territory of the mountainous part of Galicia.

Keywords: health resort; mineral water; sanatorium; Galicia.

REFERENCES

1. Klapchuk, V. M. (2012), *Tourism and Resort of Galicia*, monograph, Ivano-Frankivsk, 224 p. (ukr).
2. Chazov, Ye. I., (ed.) (1983), *Resorts: Encyclopedic Dictionary*, Moscow, Soviet Encyclopedia, 591 p. (rus).
3. Chortibik, T. (1938), Spa and holiday movement in the Krakow region, in: *Komunikaty Studium Turyzmu*, Krakow, № 6, 11 s. (pol).
4. Gašiorowski, H. (1933), *Guide to the Eastern Beskids*, Lwow-Warszawa, Tom I, Cz. 1. Bieszczady, 287 s. (pol).
5. *Gazeta Lwowska* (1907), 6 sierpnia, S. 5 (pol).
6. Wątorski, K., Lityński, E. (zestawili) (1926), *Guidebook on the categories and prices (patents) of industrial certificates according to the new law for each company in all locations*, Warszawa; Lwow, Nakładem Spółki wydawniczej, 40 s. (pol).
7. *Instruction for self-governmental summer and tourist commissions* (1936), Warszawa, Wyd. Związku Powiatów R. P., 48 s. (pol).
8. Kawecka, J. (1937), *Studies on the attendance of patients in spa and Carpathian spas*, in: *Biuletyn Komisji Studiów Ligi Popierania Turystyki*, Krakow, № 2, Tom I, S. 97-136 (pol).
9. Korczyński, L. (1931), *Inherent sources of strength and health of the Krakow region*, Krakow, Wyd. Pol. Tow. Balneologicznego, 208 s. (pol).
10. *A short guide to the Hutsul region* (1933), Warszawa, S. 56-57 (pol).
11. Lenartowicz, S., Orłowicz, M. (1930), *Matters of the Tatras: development of Podhale and Zakopane*, Warszawa, Wyd. Min. Robot Publ., 382 s. (pol).
12. Leszczycki, S. (1937), *Karpaty as a summer resort*, in: *Samorząd*, Warszawa, R. XIX, № 56, S. 551-555 (pol).
13. Leszczycki, S. (1937), *Podhale as a spa region*, in: *Biuletyn Komisji Studiów Ligi Popierania Turystyki*, Krakow, Tom I, S. 49-96 (pol).
14. Leszczycki, S. (1938), *The spa and holiday movement in Poland*, in: *Komunikaty Studium Turyzmu*, Krakow, № 8, 23 s. (pol).
15. Leszczycki, S. (1937), *Contemporary issues of tourism*, in: *Komunikaty Studium Turyzmu*, Krakow, Z. 3, 6 s. (pol).
16. Leszczycki, S. (1938), *Guidelines for the spa and holiday economy in the Carpathians*, in: *Komunikaty Studium Turyzmu*, Krakow, Z. 12, 29 s. (pol).
17. Leszczycki, S. (1937), *The economic importance of the spa and tourist traffic in Silesia*, Katowice, Wyd. Instytutu śląskiego, 81 s. (pol).
18. Lewicki, S., Orłowicz, M., Praschil, T. (1912), *Guide to spas and climatic places of Galicia*, Lwow, Kraj. Zw. Zdrojowisk i Uzdrowisk, 303 s. (pol).
19. Mianowski, H. (1934), *The economic importance of tourism and spa traffic in Poland*, Krakow, Wyd. Izby Przem. Handl., Wyd. II, 78 s. (pol).
20. Mianowski, H., Leszczycki, S. (1954), *The needs of the spa and holiday movement in the Western Polish Carpathians*, Krakow, 12 s. (pol).
21. Mileski, W. (1938), *Elements of the planned tourism economy in the Carpathians*, in: *Turyzm Polski*, Krakow, R. I, № 6, S. 89-94 (pol).
22. Orłowicz, M. (1935), *Development of tourism, spas and holiday resorts in the Polish Carpathians: protocol and resolutions of the Congress held at the invitation of the Ministry of Communications in Yaremche on 8 and 9 June 1934*, Warszawa, Ministerstwo Komunikacji, 68 s. (pol).
23. Orłowicz, M. (1955), *Tourism in the Polish Carpathians*, Warszawa, Wyd. Min. Komunikacji, 320 s. (pol).
24. Orłowicz, M., Lenartowicz, S. (1952), *Survey on the Eastern Carpathians*, Warszawa, Wyd. Min. Robot Publ., 53 s. (pol).
25. *Report on the health condition of the Republic of Poland* (1926), S. 64-66 (pol).
26. *Sprawozdanie wojewody stanisławowskiego za rok 1935/1936*, S. 38-116 (pol).
27. Szostak, E., Wilgat, T. (1958), *Character key for detailed tourist maps*, in: *Komunikaty Studium Turyzmu*, Krakow, № 7, S. 24-28 (pol).
28. Wiśniewski, S. (1958), *Investment needs of Polish spas*, in: *Turyzm Polski*, Krakow, R. 1, № 5, S. 75-78 (pol).
29. Wojciechowski, K. (1958), *Lviv region as a holiday area*, in: *Samorząd*, Warszawa, R. XX, № 2, S. 26-28 (pol).
30. IFRSA, f. 58 «Circulars of the Ministry of Finance and Stanislawsky Finance Chamber, the establishment of financial departments on the state of industry and agriculture, acts of verification of the work of financial departments, correspondence with financial departments on taxation and write-off arrears on taxes. Budgets Information on wages, 1913-1939, op. 1, unit save 81 «Minutes of the Production Meeting of the Chiefs of Financial Offices of the Stanislaw Voivodship, which took place March 24-25, 1935, 1936», 210 arcs.

© Клапчук Володимир, Котенко Руслан
Надійшла до редакції 27.11.2017